

Відзив

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української літератури і компаратористики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького **Поліщука В. Т.**
на монографію **Луштій С. І.** «Романістика української діаспори 1960 – 1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» та
автореферат «Романістика української діаспори 1960-1980-х років»: проблематика, жанрово-стильові парадигми, подані на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Пані Світлана Луштій уже тривалий час послідовно, сумлінно і фахово досліджує літературу українського зарубіжжя. Пам'ятаю її участь у науковій конференції в Черкасах 2005 року, присвяченій 100-річчю з дня народження Юрія Лавріненка, дотодішні й пізніші публікації про цього літературознавця й не тільки про нього (зауважу, що ця, певно, перша «діаспорна любов» С. Луштій помітно проявилася і в аналізованій монографії), тому докторська дисертація у формі монографії, що нині є об'єктом і предметом обговорення, сприймається як логічний етап, можливо, проміжний підсумок її тривалих наукових студій.

Одразу зауважу, що монографія Світлани Луштій сприймається мною як серйозне, ґрунтовне, багато в чому відкривавче дослідження, одне з тих, у якому системно досліджується один із важливих сегментів літератури українського зарубіжжя, а саме – романістика, котра, за поширеною здавна літературознавчою думкою, є чи не основним «мірилом зрілості» відповідного письменства. Думаю, що навіть той літературознавець, який досліджує письменство української діаспори, буде більшою чи меншою мірою здивований, прочитавши інформацію про понад 100 романів, написаних українськими авторами в діаспорі. Тож об'єкт дослідження в монографії Світлани Луштій більш ніж переконливий. Варто зауважити й на тому, що авторка монографії вводить у широкий і системний контекст української літератури, зокрема романістики, немало тих діаспорних письменників, котрі хіба що епізодично, принагідно згадувалися в різних студіях, глибший же аналіз їхніх творів не проводився. Принаймні в літературознавстві материкової України. У цьому зв'язку просто необхідно відзначити велику пошуково-аналітичну роботу С. Луштій, працю з архівними документами, щоденниками, епістоляріями, діаспорною пресою, активне залучення яких до аналізу явища діаспорної романістики посутьно додає аргументованості, наукової солідності

монографії. Взагалі джерельна база й науковий апарат аналізованої студії є ґрунтовними й переконливими.

Цілком логічним і суголосним щодо новітньої концепції історії української літератури є декларування в монографії ідеї цілісності українського письменства, яка розуміється передовсім як єдність літератури, твореної в материковій Україні та в діаспорі (с. 11). Що ж до письменства супо діаспорного, то вже з перших сторінок монографії С. Лущій означує концепцію «великої літератури», що стала декларуватися українськими письменниками-емігрантами вже в таборах Ді-Пі, особливо ж у період МУРу, суттю якої було «оприявлення нації в культурно-цивілізаційному просторі й історичному часі» (с. 5). Оскільки письменники-емігранти в більшості своїй пережили численні українські трагедії міжвоєнного часу (комунно-більшовицької пори) та власне війни, «вони хотіли зафіксувати побачене й пережите, а також розповісти світові про більшовицькі злочини» (с. 6). Авторка монографії слушно зазначає, що для найповнішої реалізації таких цілей найкраще надавалася саме «велика» проза – романі й повісті.

Тут, мабуть, якраз доречно вказати на очевидну в монографії рису – певну розбіжність між заголовком монографії, її метою та численними фрагментами тексту дослідження. Поясню думку. Назвою монографії передбачена дослідницька робота саме з романним жанром, а в самому тексті С. Лущій дуже часто називає й аналізує повістеві твори багатьох авторів. Розумію, що досі дискусійними в літературознавстві й теорії літератури є жанро-означувальні характеристики й номінування (скажімо, й актуальний у контексті аналізованого дослідження твір Т. Осьмачки «Старший боярин» називається в окремих студіях то повістю, то романом), що, можливо, для певного смислового «розгону» як діаспорного розгортання епосу, так і авторської думки в аналізованій монографії потрібно було звернення до малих форм прози та повісті, але таку потребу і такий задум варто було чітко означити в роботі. Хотілося б почути пояснення С. Лущій і щодо ще одної помітної непослідовності, неодноразово зафіксованої: тим же заголовком монографії декларуються роки 1960-1980-й, а в тексті авторка доволі часто аналізує прозу 1940-1950-х, без достатнього, як на мене, обґрунтування таких загиблень у часі. Знову ж таки, розумію, потребу чи бажання означити певні аспекти тягlosti літпроцесу, показати «корені» чи «джерела» певних смислів, але в монографії не завжди можна знайти бажані обґрунтування чи мотивації. При всьому цьому зауважу, що залучення до наукового осмислення ширших жанрових просторів, аніж заявлені заголовком, зовсім не шкодить з'ясуванню поставлених у роботі завдань, а скоріше сприяє утвердженню повноти й різnobічності осмислення студійованих проблем. Світлані Лущій, скажімо, варто було аналітично «зазирнути» в роки 1940-50-ті, аби слушно ствердити, що роки 1950-1960-ті – «час розквіту «великої прози» діаспори» (с. 11).

Назагал треба відзначити, що вступна частина монографії виписана цілком фахово, грунтовно, необхідні в ній атрибутивні складові (мета, об'єкт, предмет студії, огляд літератури за темою і проблематикою, методологічні аспекти тощо) є вельми змістовними, конкретними й переконливими. Достатньо логічно й мотивовано вибудувана структура монографії, основними чинниками систематизації якої названо жанрово-стильовий і хронологічний (с. 13). Із належною аргументацією С. Лущій означує магістральні шляхи розвитку діаспорної прози (традиціоналізм і модернізм), а також поколіннєву диференціацію діаспорних прозаїків, яких авторка студії означує як традиціоналістів, модернізованих традиціоналістів (така собі «проміжна» категорія) і, сказати б, «чистих» модерністів (с. 12). Пізніше в роботі С. Лущій конкретно проаналізувала доробки митців кожної з категорій.

Розділ перший монографії немалою своєю частиною відданий з'ясуванню певних понятійних сутностей, а також аналітичним розмислам про «роман як провідний жанр» письменства. Усе тут достатньо переконливо, змістовно, із залученням і розглядом найновіших українських і зарубіжних студій про романний жанр. Тут, правда, з'явилася думка про те, що в коло дослідників «найавторитетнішого» з епічних жанрів можна було б долучити (чи принаймні згадати, обумовивши особливості) й Л. Новиценка, В. Дончика, М. Наєнка, частково М. Слабошицького, чиї студії про роман не так і давно були написані, власне, в 1970-90-х, у той історичний час, про який ідеться в монографії. Звісно, повторююся, вказавши на зрозумілі «примхи» того радянського часу.

У цьому підрозділі безсумнівний фаховий інтерес викликає характеристика жанрових різновидів отих самих понад 100 романів (і понад 50 авторів) (с. 29), причини жанрово-видових трансформацій (с. 31), стилізація й диференція романних текстів, стилізація синтезованість і різноманітність тощо. Важливо також, що в цьому розділі, як і в більшості інших, означується міжлітературний контекст.

Хронологічні межі другого розділу (романи 1940-50-х) якраз і вступають в означену вище суперечність із заголовком усієї монографії. Якщо ж абстрагуватися від такої очевидної суперечності, то слід відзначити доконечну потрібність такого розділу й саме такого дослідженого в ньому «романного» часу, адже мовиться там про буквально зasadничі речі в становленні й розвитку української діаспорної романістики в повносиленому її вияві. Дуже грунтовно й доказово мовиться про «романний дискурс періоду МУРу» (2.1), вироблення нових методологічних і формально-змістових тенденцій української «великої» прози в європейському літературному просторі, в умовах творчої свободи, але «під владою» тих проблемно-тематичних домінант, які ледь не архетипно тяжіли над українським письменником поза його рідною країною. Втім, ключовими в цьому підрозділі стають стилізові модифікації романів 2-ї пол.

1940-х, зокрема модерністські риси романної прози В. Домонтовича, Ю. Косача, І. Костецького та ін., проза «klassичного свропейського реаліста» У. Самчука, твори інших знаних і малознаних (скажімо, Софія Парфенович, Гліб Східний та ін.) українських діаспорних прозаїків. Світлана Лушій кваліфіковано аналізує і загальніші тенденції, і конкретні твори, широко застосовує різнограний джерельний матеріал (щоденники, листи, рецензії, газетні публікації), широко й доречно цитує актуальні у кожному разі матеріал, доволі часто наголошуєчи на аспектах традиційності й новаторства, на зв'язку прози діаспорної з прозою «розстріляного відродження».

У сенсі становлення й розвитку української діаспорної романістики важливу роль Світлана Лушій відводить В. Винниченкові (підрозділ 2.2.). Так само вельми цікава, не надто досліджена й достатньо важлива сторінка історії нашого письменства. Попри вже згадувані хронологічні суперечності (в назві підрозділу фігурують «1940-1980-і роки»), семантично і структурно підрозділ потрібний. Навіть описи суто людських взаємин В. Винниченка з молодшими письменниками-емігрантами, які не надто дотичні до фабули монографії, не видаються, аж надто звивими, тим паче, що далі показано еволюцію таких взаємин, котрі врешті-решт так чи інакше позначилися й на творчих задумах чи з'яві конкретних творів (романів), впливали на них. С. Лушій вдається до успішних типологічних зіставлень між романами В. Винниченка та когось із його молодших колег (скажімо, порівняння між романами «Слово за тобою, Сталіне!» і «Садом Гетьманським» І. Багряного тощо), відзначає факти републікації багатьох романів В. Винниченка на еміграції (с. 81).

Останній підрозділ другого розділу присвячено аналізові діаспорної романістики 1950-х, у якій авторка монографії ключовою ознакою визначає «перетин традицій і новаторства», вказує на нові імпульси в житті емігрантських кіл (а саме – розселення з Європи по світах), пошуки нових форм організації літературного життя (спроба відродити МУР, утворення ОУП «Слово», поява нової періодики тощо), «активне перевидання романів, написаних до еміграції» (с. 85), а також «стрімке зростання саме «великої прози» та мемуаристики» в 2-й пол. 1950-х. Мовлячи про риси традиціоналізму в романістиці цього часу, в т.ч. традиціоналізму модернізованого передовсім у сенсі стилювому, С. Лушій вдається до зазвичай стислого аналізу численних романів (Віт. Бендера, У. Самчука, Д. Гуменної, Степ. Любомирського, В. Барки, О. Мак та ін.), відзначає з'яву низки історичних романів, романів про митців, які розширюють проблемно-тематичну палітру романістики, в котрій усе ж одною з центральних була проблема бездержавності України (причин і наслідків такого становища). Посутня ж модернізація української діаспорної «великої» прози дослідницею закономірно пов'язується з творчою діяльністю представників Нью-Йоркської групи (Е. Андієвською, В. Вовк, Ю. Тарнавським та ін.).

Майже двохсотсторінковий третій розділ можна назвати ключовим, серцевинним у всій студії Світлани Лущій. І не тільки тому, що в ньому аналізується діаспорна романістика тих десятиліть, які заявлені в назві книги, а й тому, що в підрозділах цього розділу достатньо чітко і вичерпно означуються практично всі ключові формально-змістові тенденції діаспорної романії прози. Мабуть, можна тут казати і про певну калейдоскопічність організації тексту, коли в ньому через півтори-дві сторінки змінюється прізвище романіста чи назви творів, але, думається, таку організацію тексту «пропонує» широкий об'єкт дослідження. Зі свого боку авторка монографії прагнула якомога ширше охопити й висвітлити досліджувану картину.

Звісно, не скрізь є згадана калейдоскопічність. Приклад іншої структури тексту бачимо в підрозділі 3.1., присвяченому аналізові романістики двох письменників – Ігоря Костецького та Юрія Косача, твори яких С. Лущій мотивовано кваліфікує модерністськими, достатньо детально аналізує більшість романів названих митців, означає мистецькі особливості їхньої прози. Скажімо, в прозі І. Костецького відзначається прийоми містифікації, інтертекстуальність, нахили до експериментаторства тощо. Достатньо детально аналізуються історичні романи Ю. Косача, відзначаються врахування письменником досвіду з європейських літератур. Відзначимо додатково, що в третьому розділі, на відміну від попереднього, жанрово-стильові тенденції в романістиці авторка розглядає зворотним шляхом: від модерну до традиції (в другому було навпаки). Тому, розпочавши з модерністської прози І. Костецького та Ю. Косача, авторка монографії в підрозділі 3.2. продовжила аналіз модерністських тенденцій у романістиці діаспори, зосередившись на відповідного жанру творах представників Нью-Йоркської групи.

Структура цього підрозділу збудована за форматом літературознавчих сильветок за романістикою послідовно Ю. Тарнавського, Е. Андієвської, В. Вовк. Відзначивши як загальні риси творчої практики «нью-йоркців» експериментаторство та елітарність, дослідниця надалі відзначає питомі риси індивідуального стилю кожного з названих митців: у Ю. Тарнавського – европеїзм, американізм, екзистенціальні мотиви, сюрреалізм («Романістика Ю. Тарнавського 1960-1980-х років творилася на межі трьох культурних континуумів – українського, європейського та американського. Вона стала унікальним явищем національної культури»; с. 142); в Е. Андієвської – «казковість – органічна світоглядна риса письменниці» (с. 152), полістилізм; у В. Вовк – релігійно-філософські шукання, близькість до філософії екзистенціалізму... При всьому тому проблемно-тематичними домінантами цих та інших прозаїків лишаються українська людина та український світ.

Між підрозділами 3.3. («модернізована традиція») і 3.4. («просто» традиція) немало спільніх рис передовсім у структурі їх будови: з'являється згадане вище відчуття калейдоскопічності, адже є прагнення сказати про

багатьох митців і багато творів. Авторці вдається достатньо мотивовано розподілити «площу» підрозділу між письменниками різного «калібра». Відомішим і пліднішими дістається більше місця (скажімо, І. Багряному, У. Самчуку, О. Ізарському), менше місця – менш відомим авторам (О. Керч, Марії Цукановій, Л. Полтаві...). Але в романному доробкові кожного з письменників С. Лущій знаходить індивідуальні «родзинки» (проблемно-тематичні, стилюві тощо). Як безсумніву заслугу дослідниці треба визнати те, що вона практично повернула в літературне й дослідницьке коло творчість багатьох письменників українського зарубіжжя, чиї імена рідко згадувалися чи й зовсім не згадувалися в декларованій цілісній історії українського письменства. Тут варто назвати Б. Полянича, Ю. Радзикевича, Ю. Тиса, З. Дончука, Ст. Любомирського, Олени Звичайної, Я. Острука та ін. Наукової ваги цим підрозділам книги надають аналітично обґрунтовані розмисли й характеристики щодо змістових особливостей романів (та й повістей, котрі, як мовилося вище, С. Лущій часто долучає до аналізу) кожного з письменників: скажімо, ціла низка індивідуальних рис прози З. Дончука (с. 253-256), особливостей історико-пригодницьких творів Б. Полянича, «жіночого роману» в діаспорі тощо.

Наступні п'ять (!) порівняно невеликих розділів монографії можна назвати й «допоміжними», які більшою чи меншою мірою «підсвічують» ключову фабулу дослідження. Зокрема, більше і логічніше пов'язані з основними завданнями роботи розділи 4-й («Романістика 1940-1980-х: епістолярні історії видань та прикладів»), у якому проаналізована дуже важлива проблема перекладу творів (романів) діаспорних письменників іноземними мовами та – відповідно – їх інтегрування в іншомовний літературний світ; 7-й, який семантично немалою мірою пов'язаний із 4-м; а також 8-й («Проблематика романістики української діаспори...»), який узагальнює коло проблем, котрі художньо осмислювалися в діаспорних романах, і який прямо кореспондується з назвою всієї монографії. Розділи 5 і 6 не такі тут «обов'язкові», хоча по-своєму цікаві й науково вартісні. Зауважу, що майже в кожному з цих розділів є «дольки» описового тексту, без якого можна було б обйтися. Скажімо, в розділі 5 двічі подаються викладки про Олександра Шульгина, в розділі 6 доволі широко й без особливої дотичності до теми мовиться про Юрія Лівріненка, до якого в авторки монографії особливий пістет... Утім, якщо Світлана Лущій вважала за доречне й потрібне включити ці розділи до монографії, то вона має на те всі права.

І висновки до розділів та підрозділів, і загальні висновки в монографії цілком адекватні всьому текстові дослідження, кореспонduються із завданнями вступної частини, засвідчують успішну й достатню їх реалізацію. Світлані Лущій вдалося належним чином зібрати, структурувати і проаналізувати вельми об'ємний досліджуваний матеріал, продемонструвати грунтовну

обізнаність із об'єктом дослідження, широкою та різноманітною джерельною базою, значна частина якої – не в Україні, а також доцільно й результативно скористатися всіма доступними матеріалами. Не викликає сумнівів відкривавчий характер цього дослідження, наукова новизна багатьох і багатьох аналітичних суджень і висновків.

Щодо критичних зауважень, то крім висловлених вище застережень можна звернути увагу С. Лущій на смислову суперечливість тези «світова та українська література» (с. 30, 34), з якої можна тлумачити, що українська література не є частиною світової; на відсутність бодай речення між двома підряд заголовками (с. 39 та ін.), на стилістичні (співставне замість зіставне с. 106; відмітила замість відзначила – с. 149 та ін.) й технічні огрихи (збій нумерації сторінок (290 – 291 замість 310 – 311), З. Дочук замість З. Дончук). Але ці невправності не мають посутнього значення і не впливають на загальний високий рівень студії.

Автореферат із повною адекватністю відбиває ключові положення монографії, поданої до захисту. Цілком прийнятні апробація, кількість і географія публікацій.

Висловлюю певність, що монографія Світлани Іванівни Лушій «Романістика української діаспори 1960-1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» у якості дисертації є ґрунтовним, системним і самостійним науковим дослідженням, повністю відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р., а її авторка заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української
літератури і компаративістики
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

В. Т. Поліщук

Підпис професора Поліщука В. Т. підтверджую.

Проректор із наукової,
інноваційної та міжнародної діяльності,
доктор історичних наук, професор

С. В. Корновенко